

Samenvatting: de aanspraak van Holland op de venen van Westbroek en Oostveen (1502) volgens Boxhorn

In het jaar 1502 liet Jacob Jacobszoon, rentmeester-generaal van Kennemerland en Gooiland, namens zijn heer een onderzoek instellen naar de rechten op de venen die lagen aan de grens van Holland en het Sticht Utrecht. Het onderzoek richtte zich vooral op de oude scheiding tussen het Sticht Utrecht en de heerlijkheid Gooiland. Aanleiding was dat inwoners van het Sticht enkele jaren daarvoor het veengebied waren binnengetrokken, daar sloten en greppels hadden gegraven en turf hadden gewonnen op gronden die volgens Holland tot Gooiland behoorden. Door middel van verklaringen van verschillende getuigen moest worden vastgesteld waar de oude grens tussen beide gebieden had gelegen en aan wie de betwiste venen, waaronder die van Westbroek, Oostveen en de Wiltvang, toekwamen.

De getuigen beriepen zich vooral op oude overleveringen, grensmerken en het langdurige gebruik van het gebied door de inwoners van Gooiland. Jacob Possche uit Loosdrecht verklaarde dat hij ongeveer negen jaar eerder in Utrecht aanwezig was geweest in het kapittelhuis van Sint-Pieter. Daar had hij horen voorlezen uit een oud boek over de grensscheiding tussen het land van Holland en het Sticht Utrecht. Tijdens het lezen werd de tekst echter onderbroken toen iemand opmerkte dat er een Hollander aanwezig was en dat men de betreffende bladzijde moest overslaan. Daarna werd het boek gesloten. Volgens Jacob Possche was deze grensscheiding vastgesteld in de tijd van hertog Karel van Bourgondië.

Louwer Heyndrickszoon, burgemeester van Huizen, verklaarde dat meester Jacob van Almonde, raad van Holland, ongeveer eenendertig jaar eerder namens de graaf van Holland in Gooiland onderzoek had gedaan naar deze grenskwestie. Tijdens dat onderzoek had hij van zijn ouders en van de oudste inwoners van het land gehoord hoe de rechtmatige grens tussen Holland en het Sticht Utrecht van oudsher had gelopen. Volgens deze overlevering begon de grens bij de mond van de Eem en liep zij naar de Leeuwenpaal, vervolgens naar de hoge bomen van de Vuursche, naar Warnaers hofstede, daarna naar de hofstede van de abdis van Elten, de Blauwe Sarck, Hoddemeyr, Coddemeer, de Oude Weer en verder richting de Vecht. Deze plaatsen vormden volgens de getuigen de oude scheiding tussen het Hollandse gebied en het Sticht Utrecht.

Ook Gijsbert Janszoon uit Loosdrecht legde een belangrijke verklaring af. Hij vertelde dat hij in zijn jeugd, toen hij nog naar school ging, in het huis van zijn ouders een kopie had gezien van een oud document waarin de landscheiding tussen Holland en Utrecht was beschreven. Deze kopie was later verloren gegaan tijdens de oorlog tussen Utrecht en Holland in de jaren zeventig van de vijftiende eeuw, maar hij verklaarde de inhoud nog goed te herinneren. Volgens hem was de grens vastgesteld door oude en wijze

mannen van het land, in aanwezigheid van vertegenwoordigers van de graaf van Holland en van de stad Utrecht.

Volgens zijn herinnering liep deze grens vanaf de sluis van Roloff Aerentszoon aan de Vecht naar Nederkoedijk, vervolgens naar Overloordijk, Coddemeer, Hoddemeyr, Culkeersveen en de Blauwe Sarck. Vandaar liep de grens naar de hofstede van de abdis van Elten, vervolgens naar de boom bij de Hoge Vuursche, naar de Leeuwenpaal en tenslotte naar de monding van de Eem. Deze reeks van oude grenspunten vormde volgens hem de officiële scheiding tussen beide gebieden.

Een belangrijk bewijs voor de Hollandse aanspraak vormden volgens de getuigen de oude grensstenen en merktekens die in het veengebied aanwezig waren. Jan Louwerse uit Hilversum verklaarde dat hij in het veen bij Westbroek, ongeveer vijfentwintighonderd roeden van de kerk verwijderd, onder de aarde een grote steenplaat had aangetroffen. Deze steen lag diep onder het veen en was volgens zijn onderzoek ongeveer drie roeden lang en één roede breed. Een Hollandse roede bedroeg ongeveer 3,77 meter, zodat het hier ging om een uitzonderlijk grote steen van ongeveer elf meter lang en bijna vier meter breed.

Later verklaarden meerdere getuigen – onder wie Heyndrick Dijrickszoon uit Hilversum, Heyndrick Gijszoon uit Laren, Louwer Heyndrickszoon uit Huizen en Albert Lammertszoon uit Blaricum – dat zij achter Westbroek, op korte afstand van de kerk, eveneens een grote stenen massa hadden gevonden. Deze lag ongeveer een manslengte diep onder de aarde en was volgens hun meting ongeveer vijf roeden lang en twee roeden breed, dus ongeveer negentien bij acht meter. Zij hielden deze steenmassa voor een oude paalscheiding tussen Holland en het Sticht Utrecht. Omdat de steen uit harde natuursteen bestond en geen kenmerken vertoonde van een fundament, huis of erf, zagen zij deze als een oud grensmerk dat de scheiding tussen beide gebieden had aangegeven.

Janse Thijmanszoon uit Hilversum, geboren in de Vuursche, verklaarde dat een groot deel van de Hoge Vuursche vroeger tot Holland behoorde en dat het huis van zijn ouders daar destijds in Holland stond. Volgens hem waren sommige oude hofsteden die later binnen het Sticht werden gerekend oorspronkelijk Hollands gebied geweest. Op deze oude hofstede stond volgens hem nog altijd een waterput waaruit dagelijks water werd gehaald.

Gerbert Gerbrantszoon uit Hilversum verklaarde dat Frederik van Drakenborch ongeveer zeventig jaar eerder met toestemming was begonnen een gracht te graven vanaf de Leeuwenpaal richting Spernert en Gooiland, dwars door het veen. Hij werd echter door inwoners van Gooiland met zijn werklieden verdreven, omdat zij van mening waren dat dit gebied tot Holland behoorde. De gracht werd later verder in Holland doorgetrokken, nadat het land en het veen lange tijd onberoerd waren gebleven.

Jan Lammers uit Hilversum verklaarde dat hertog Karel van Bourgondië enkele jaren vóór zijn overlijden had bevolen dat niemand vanuit het Sticht Utrecht op de gronden en venen van Gooiland mocht graven. De inwoners van Eemnes hadden hierover onderling verschil van mening gehad. Daarbij bleek volgens de getuige dat ook zij de oude grenzen en rechten van Holland erkenden. Louwer Heyndrickszoon verklaarde bovendien dat Eemnes, Baarn en Soest in vroegere tijden onder Holland hadden gestaan. De inwoners van deze plaatsen bezaten daar nog steeds hoven en hofsteden waarvoor zij jaarlijks tienden en cijzen aan de graaf van Holland verschuldigd waren. Deze rechten konden volgens hem worden aangetoond aan de hand van het Hollandse tiendenboek en de registers van de grafelijkheid.

Een belangrijk schriftelijk bewijs werd volgens de Hollandse zijde gevonden door Brunninck van Buschuyssen, bewaarder van de charters en registers van Holland, Zeeland en Friesland in de Rekenkamer. Hij trof daar een oud papieren geschrift aan waarin werd verklaard dat de venen die bekendstonden als de Wiltvang, gelegen ten westen van Loosdrecht tussen Gooiland en het Sticht Utrecht, geheel binnen de heerlijkheid Gooiland en Naerdingerland lagen.

Volgens dit geschrift was Gooiland van oudsher een zelfstandige heerlijkheid geweest, die oorspronkelijk niet tot het Sticht Utrecht en ook niet tot het graafschap Holland behoorde. Het gebied was door keizerlijke schenking aan de kerk van Elten gekomen. De graaf van Holland hield deze heerlijkheid vervolgens van de abdij van Elten in pacht, met alle rechten, vrijheden en toebehoren die daarbij hoorden.

Volgens deze oude beschrijving liepen de grenzen van Gooiland vanaf de Waeckersweg (de huidige Wakkerendijk) naar de boom bij de Hoge Vuursche en vervolgens naar de kapel van Soest. Vandaar liep de grens naar de oude hofstede van de abdis van Elten, gelegen tussen het Gooierbos en de Vosbergen, verder naar Breukelerveen en vervolgens naar de hofstede van Peter Dircksen in Loosdrecht. Binnen deze grenzen lagen volgens het Hollandse betoog de Wiltvang en ook de aangrenzende venen van Westbroek en Oostveen.

De Hollandse aanspraak werd verder ondersteund door het feit dat inwoners van gebieden die later tot het Sticht Utrecht werden gerekend, zoals Soest, Baarn en Eemnes, nog steeds cijzen en tienden betaalden aan de graaf van Holland als heer van Gooiland. Daarnaast werd aangevoerd dat de venen rond de Vuursche en Drakenburg al meer dan zestig jaar met toestemming van de graaf van Holland door zijn onderdanen waren gebruikt en ontgonnen.

Tegen het argument dat het bisdom Utrecht ouder was dan het graafschap Holland en daarom recht zou hebben op de Wiltvang, Westbroek en Oostveen, bracht Holland in dat ouderdom op zichzelf geen bewijs van eigendom vormde. Wie zich hierop wilde beroepen, moest aantonen dat bij de oorspronkelijke scheiding tussen het bisdom Utrecht en het graafschap Holland deze venen aan de bisschop waren toegewezen. Volgens Holland kon een dergelijk bewijs niet worden geleverd, omdat de gebieden binnen de oude grenzen van Gooiland lagen.

Ook de verdragen en verzoeningen tussen Holland en het Sticht Utrecht werden door Holland aangevoerd als bewijs. In verschillende overeenkomsten, waaronder die tussen de Bourgondische graaf van Holland en het Sticht Utrecht, werd steeds vermeld dat de definitieve paalscheiding nog moest worden vastgesteld. Volgens Holland betekende dit dat beide partijen hun oude rechten behielden en dat het Sticht geen aanspraak kon maken op de venen die binnen de grenzen van Gooiland lagen.

De conclusie van het Hollandse onderzoek uit 1502 was daarom dat de venen van Westbroek, het noordelijke deel van Oostveen en de Wiltvang niet aan het Sticht Utrecht toebehoorden, maar deel uitmaakten van de heerlijkheid Gooiland. De oude grenslijn langs de Leeuwenpaal, de Vuursche, de hofstede van de abdis van Elten, de Blauwe Sarck, Hoddemeyr en Coddemeer, samen met de gevonden grensstenen, de oude rechten, de rechtspraak en het langdurige gebruik van het gebied, vormden volgens Holland het bewijs dat deze venen onder het gezag van de graaf van Holland vielen.